

τῆς ἀποκαλύψεως, εἶχε βάλει ἤδη στερεὰς ρίζας ἐν τῇ συνειδήσει τῆς κοινωνίας. Ἀμφότεραι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον προέγραψαν τὴν ἱστορικὴν χειραφεσίαν τῶν λαῶν, ἀναγορεύσασαι ὡς ἀρχὴν κοινωνικὸν δόγμα τὴν στασιμότητα καὶ τὴν ἀκίνησίαν, καὶ ἀντὶ τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρωπίνου λόγου ὑποστηρίξασαι ὡς ἱστορικὰ ἐλαττήρια τῆς κοινωνίας καὶ ὡς ἐφεστίους αὐτῆς θεοῦ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ τὴν παράδοσιν. Οὕτως ἡ ἀνθρωπότης ἐτέθη ἀπαξ εἰς τὸ πρόβλημα καὶ ἐρωτήσῃ ἑαυτὴν, ἀν ἀπασα αὐτῆς ἡ διὰ τῶν αἰῶνων ἐργασία ἦτο μηδέν, συγκεχυμένον ὄνειρον ἀχορήστου πνεύματος, ἢ ἐν συνειδήσει ἐργασία, ζητούσα τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀμφότεραι αἱ σχολαὶ δὲν ἠδυνήθησαν καὶ λύτῳσι τὸ πρόβλημα τοῦτο· καὶ αὕτη, χωρὶς καὶ ταραχῆς ἐκ τῶν ματαίων τούτων κραυγῶν, ἐτρέπη πρὸς τὰ πρόσω, πρὸς τὰς τρίβους ἐκεῖνας, αἷ ἤδη ἀπεκάλυπτεν ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη, ζητήσασα ἐν τῷ μέτρῳ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐδέποτε ἐπιλαθομένη τῆς βαθείας ἐκείνης ρήσεως τοῦ Μισελέ, ὁρίσαντος τὴν ἐπανάστασιν, ὡς «τὴν ἔλευσιν τοῦ νόμου, τὴν ἀνάστασιν τοῦ δικαίου, τὴν ἀντίδρασιν τῆς δικαιοσύνης».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΕΓΓΕΛΟΣ, ΚΡΑΟΥΖΕ.

Ἡ πέλη τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς, τῆς θεωρίας τῆς κοινωνικῆς συνθήκης καὶ τῆς ἀποκαλύψεως, τοῦ φυτικοῦ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου, εἶχε πληρώσει τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν κοινωνίαν, κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἀμφότεραι αἱ σχολαὶ κρετοῦσαι τῶν ἄκρων, ἐμάχοντο κατ' ἀλλήλων, ἀνευ δυνατῆς συμφιλίωσως· ἡ μὲν ἐκήρυττε σύμβολον τὴν αἰώνιαν κίνησιν, τὴν ἐλευθέρην βούλησιν, ἐκάστοτε δημιουργοῦσα καὶ καταστρέφουσα τὸ κοινωνικὸν σύμπαν, ἡ δ' ἑτέρα τὴν ἀκίνησίαν, καλοῦσα αὐτὴν ἰσχύον καὶ μονιμότητα, τὴν παράδοσιν, ἀρνούμενη πᾶσαν ἐλευθερίαν βουλήσεως καὶ ἐνεργείας τοῦ πνεύματος, ἐκλείποντος πρὸ τῶν ἐναστικτῶν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἀνεχομένη πᾶσαν ἱστορικὴν ἐμφάνειαν, καὶ μὴ τολμῶσα καὶ προβῆ πέρα τῶν τεθειμένων ὁρίων ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Ἡ πέλη αὕτη συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν εἰδικωτέραν μελέτην καὶ διευκρίνισιν πλείστων ἱστορικῶν καὶ πολιτικῶν προβλημάτων, ὅταν δὲ ὁ ἑκατέρωθεν ζῆλος ἀμφοτέρων

τῶν σχολῶν ἤρξατο ἐξαντιλούμενος, διεγνώσθη ὅτι αὐταὶ ἠστόχουν περὶ τὴν ὀριστικὴν ἐπίλυσιν τῶν οὐσιωδῶστων· ὁ ἄνθρωπος εἶνε λογικὸν ὄν, οὐχὶ ἀπολύτως ζῶν, ἀλλὰ δρῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀνευ τῆς ὁποίας οὐδένα ἔχει λόγον ὑποστάσεως. Ἐντεῦθεν ἐπήρχετο τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐπιτυχεστέρα μελέτη τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἦτο ἐκείνη, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ἠθέλε μελετηθῆ μὲν ὡς ἀπόλυτον ὄν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἱστορικὸν φαινόμενον, ὀρισταίμενον πᾶσαν τῆς ἱστορίας δρᾶσιν καὶ περιπέτειαν.

Πρώτη ἀπόπειρα διατυπώσεως τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐγένετο ἐν Γερμανίᾳ διὰ τοῦ συστήματος τοῦ Ἐγγέλου. Ἐὰν κατὰ τοὺς ἀρεσκομένους εἰς τοὺς ἱστορικοὺς παραλληλισμοὺς, ὁ Κάντιος ἦτο ἡ ἐν Γερμανίᾳ ἐναάρκωσις τῆς Constituyente καὶ τῆς Legislative, ὁ δὲ Φίχτης ἡ ἐκπροσώπησις τῆς Συμβατικῆς, ἤδη ὁ Ἐγγελος ἀντιπροσωπεύει τὸ σύστημα τοῦ Ναπολέοντος καὶ τὴν νέαν μοναρχικὴν θεωρίαν, τὴν βραζιζομένην ἐπὶ συνταγματικῶν ἀρχῶν, ἢ κατ' ἄλλους ἐκπροσωπεῖ τὰς ἀρχὰς τῆς βουλιακῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν ἐπιμένω ἐπὶ τῶν ματαίων τούτων ἀναλογιῶν· τὸ ἀληθὲς εἶνε, ὅτι ὁ Ἐγγελος ἵσταται μεταξὺ τῶν δύο ἀντιθέτων συστημάτων. Ὅπως ὁ Ρουσσὸς, πρεσβεύει καὶ οὗτος, ὅτι βᾶσις τῆς πολιτείας εἶνε ἡ ἐλευθέρη βούλησις, ἐπὶ τῇ διαφορᾷ μόνον ὅτι δὲν παραγνωρίζει τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἱστορίας, ἧς αὕτη ὑφίσταται τὰς περιπετείας· ὠνόμασε τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἔργον τῆς σκέψεως τῶν παρελθόντων αἰῶνων, τὴν δὲ σκέψιν τὴν σημαίαν, ὑπὸ τὰς πτυχὰς τῆς ὁποίας συνηθροίσθησαν οἱ λαοὶ· ἀνεγνώρισεν ὅτι ἡ ἐπανάστασις προῆλθεν ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ, ἀξίου τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ἔγραψε περὶ τῆς ἐπαναστάσεως: «ἄφ' ὅτου ὁ ἥλιος ἀνατέλλει ἐπὶ τοῦ στερεώματος καὶ οἱ πλανῆται περὶ αὐτὸν στρέφονται, οὐδέποτε κατενοήθη, ὅτι ὁ ἄνθρωπος συγκεντροῦται ἐν τῇ κεφαλῇ του, τουτέστιν ἐν τῇ σκέψει, κατὰ ταύτην δὲ οἰκοδομεῖ τὸν κόσμον τῆς πραγματικότητος. Πρῶτος ὁ Ἀναγώρας εἶχε διδάξει, ὅτι ὁ νοῦς διέπει τὸν κόσμον, ἀλλ' ἤδη κατέρωθωσεν ὁ ἄνθρωπος νὰ κατανοήσῃ, ὅτι ἡ σκέψις πρέπει νὰ κυβερνᾷ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ πνεύματος· τὴν κοινωνίαν. Ἦτο τοῦτο λαμπρὰ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου τοῦ πνεύματος. Ἀπαντὰ τὰ σκεπτόμενα ὄντα συνεμείρισθησαν τὴν χαρὰν τῶν χρόνων ἐκείνων· ὕψηλαὶ συγκινήσεις συνετάραξαν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν· πνευματικὸς δ' ἐνθουσιασμὸς κατέπνευσεν ἐπὶ τοῦ κόσμου, ἐμπλήσας αὐτὸν φριχιάσεως, ὡσεὶ ἐπετελεῖτο ἤδη τὸ πρῶτον ἡ πραγματικὴ συμφιλίωσις μεταξὺ τῆς θεότητος καὶ τοῦ κόσμου»¹.

Ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἦτο κοσμοϊστορικὴ (welthistorisch)· τὴν ἐπαύριον τῆς καταστροφῆς τῆς Ἰένης ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος ἔβλεπεν ἐν τῷ Ναπολέοντι, τῷ Μωάμεθ τούτῳ τῆς ἐπαναστάσεως, τὴν ἐναάρκωσιν τοῦ παγκοσμίου πνεύματος ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ τελειότητι, ἀπὸ τοῦ Ἰππου

¹ Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte.

του δεσπόζοντος τὸν κόσμον, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Φίχτης ἐξήγειρε τὴν ιδέαν τῆς πατριδος διὰ τῶν λόγων του εἰς τὸν γερμανικὸν λαόν· ἀλλ' ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία καὶ ἡ ἱστορία, διὰ τὸ πανθειστικὸν πνεῦμα τοῦ Ἐγγέλου, ὡς καὶ διὰ τοὺς πλείστους τῶν συγχρόνων αὐτῷ ποιητῶν καὶ φιλοσόφων ἐν Γερμανίᾳ, ἦσαν ἀνώτερα τῶν ἐθνικῶν ὀρίων καὶ διακρίσεων, ἢ τῶν ἱστορικῶν στιγμῶν τοῦ χρόνου· ἡ πολιτεία ἦτο ἢ κατ' ἐξοχὴν πραγμάτως τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικότητος. Ἀλλ' ἡ ὁσημέραι κρατυνομένη ἀντίδρασις ἤρξατο ἐπιδρῶσα ἐπὶ τοῦ πνεύματός του· οὕτως ἐν τινι πολιτικῇ μελέτῃ περὶ τῶν τάξεων τῆς Βυρτεμβέργης ὁ θαυμαστῆς τῆς ἐπαναστάσεως ἀνέπτυσε συντηρητικὰς τάξεις· ὁ περὶ πολιτείας ὀρισμὸς αὐτοῦ εἶνε καθ' ὀλοκληρίαν ἀντίθετος τῷ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως· ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ συγκεντροῦται οὐχὶ παρὰ τῷ λαῷ, ἀλλὰ παρὰ τῷ ἡγεμόνι· ἀπὸ δὲ τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς συνέσεως τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων προσεδόκα τὸν νέον ὀργανισμόν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Ἰπὸ τὸ νέον τοῦτο πνεῦμα ἐδημοσίευσεν ἐν ἔτει 1820 τὸ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας σύττημά του. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Ἐγγέλου, ἐν συνόλῳ μελετώμενον, εἶνε μεγαλοπρεπὲς καὶ εὐρὸ οἰκοδόμημα ἔχον κολοσσάϊας διαστάσεις· κατὰ πρῶτον ἡ πολιτεία παρίσταται ὑπὸ τασοῦτον εὐρείαν ἔννοιαν, περιλαμβάνουσα ἀπασαν τὴν κίνησιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλ' ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὁ φιλόσοφος, ὁ τέως τολμηρὸς νεωτεριστῆς, πίπτει τελῶς εἰς τὰς παγίδας τῆς ἀντιδράσεως. «*Was vernünftig ist, das ist wirklich; und was wirklich ist, das ist vernünftig*» (ὅ,τι λογικόν, εἶνε πραγματικόν· καὶ ὅ,τι πραγματικόν εἶνε λογικόν)· τάσιν αὐτοῦ κηρύττει τὴν κατανόησιν τῶν γεγονότων καὶ τὴν ὑπαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὴν ιδέαν· δὲν εἶνε ἔργον τοῦ φιλοσόφου ἢ περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ κόσμου διδασκαλία, διότι ἡ ἐπιστήμη ἔρχεται βραδέως· καθὰ δὲ δεικνύει ἡ ἱστορία, ὠρίμου κατὰ πρῶτον καθιστημένης τῆς ἀληθείας, παρίσταται τὸ ἀδεῶδες πρὸ τοῦ πραγματικοῦ, συλλαμβάνον τὸν αὐτὸν κόσμον ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐνός πνευματικοῦ κράτους· μόνον ὑποφώσκοντος τοῦ λυκόφωτος, ἔρχεται τῆς πηήσεως κίτης· ἡ γλαυξ τῆς Παλλάδος¹.

Ἡ φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου ἀντικείμενον ἔχει τὸ δίκαιον, τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ καὶ τὴν πραγμάτωσιν. Τὸ δίκαιον τοῦτο εἶνε ἐν γένει θετικόν, πρῶτον διὰ τοῦ τύπου αὐτοῦ, καθὸ κύρος ἔχον ἐν τινι πολιτείᾳ, αὕτη δὲ ἡ ἔννομος αὐθεντεία εἶνε ἡ ἀρχὴ πρὸς τὴν γνῶσιν αὐτοῦ, ἡ θετικὴ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου· καὶ δεύτερον κατὰ τὴν οὐσίαν, διότι τὸ δίκαιον τοῦτο ἔχει θετικόν τι στοιχεῖον, ὡς ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου ἐθνικοῦ χαρακτήρος ἐνός λαοῦ, τῆς βαθμίδος τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως καὶ τῆς συνενώσεως ὅλων τῶν σχέσεων, τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὴν φυσικὴν ἀνάγκην. Τὸ δίκαιον ἀπορρέει κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τῆς ἐλευθέρου βουλήσεως,

¹ Philosophie des Rechts — Vorrede.

τὸ δὲ σύστημα τοῦ δικαίου εἶνε τὸ κράτος τῆς πραγματωθείτης ἐλευθερίας, ὃ ἀπ' αὐτοῦ ἐξεληθὼν κόσμος τοῦ πνεύματος, ὡς δευτέρα φύσις ἢ ἐλευθερία αὕτη τῆς βουλήσεως δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ διὰ τῆς φύσεως ἢ ἐλευθερία εἶνε θεμελιώδης ὅρος τῆς βουλήσεως, ὅπως καὶ ἡ βεβύτης ὅρος τῶν σωμάτων, διότι βούλησις ἀνευ ἐλευθερίας εἶνε κενὸν ῥῆμα, ἢ δὲ ἐλευθερία εἶνε πραγματικὴ μόνον ὡς βούλησις, ὡς ὑποκείμενον. Δίκαιον λοιπὸν εἶνε ἡ οὐσία τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, καὶ ἐν γένει ἡ ἐλευθερία ὡς ἰδέα εἶνε ἱερὸν, διότι εἶνε ἡ οὐσία τῆς αὐτοτυνειδησίας τῆς ἐλευθερίας. Ἡ διατύπωσις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καθήκοντος γεννᾶται ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας, ἔχει ἴδιον δίκαιον, διότι παρίστησι τὴν οὐσίαν τῆς ἐλευθερίας ἐν τινι τῶν ἰδίων αὐτῆς ὄρων. Ἡ ἠθικότης (*Moralität*), ἡ κοινωνικότης (*Sittlichkeit*), τὸ πολιτικὸν συμφέρον ἀποτελοῦσιν ἴδιον δίκαιον, διότι ἕκαστος τῶν τύπων τούτων εἶνε ὅρος καὶ οὐσία τῆς ἐλευθερίας. Οὕτω λοιπὸν τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία, ἀπορρέοντα ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, ἀπλατῆ ὄντα ἔννοια κατὰ πρῶτον, ἀναπτύσσονται βεβύτηδὸν ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῆς ἀνθρωπότητος ἢ ἰδέα ὀφείλει ἀείποτε νὰ βαίγη πρὸς τὰ πρόσω, ἐν τῇ ἀρχῇ οὕσα ἀφηρημένη ἔννοια μόνον, ἀλλ' ἥτις οὐδέποτε ἀποβάλλεται, ἀλλ' ὀσημέραι καθίσταται πλουσιωτέρα, ἢ δὲ τελευταία εἶνε καὶ ἡ πλουσιωτάτη¹.

Ἡ ἰδέα δὲν ἀποκαλύπτεται ἀμέσως, τελεία ἐν τῇ ἱστορίᾳ μόνον ἐπελθόντος τοῦ χρόνου ἐμφανίζεται, ὄριμον εὐρίσκουσα πρὸς πραγματώσιν ἑαυτῆς δημόσιον ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ τελέως διατυπωθῇ ὡς ἱστορικὴ πραγματικότης, ἐμφανίζεται ὑπὸ διαφόρους μορφάς. Κατὰ τὴν βεβύλογικὴν δὲ ταύτην ἀνάπτυξιν τῆς καθ' ἑαυτὴν ἐλευθέρας βουλήσεως, παρίσταται αὕτη ὡς ἄμεσος, ἀφηρημένη ἔννοια, ὡς προσωπικότης, ἢ δὲ ὕπαρξις αὐτῆς ὡς ἄμεσον ἐξωτερικὸν πραγμα, ὡς ἰδιοκτησία ὡς τοιοῦτον τὸ δίκαιον εἶνε συγκεκριμένον καὶ ἀφηρημένον δεύτερον ἢ βούλησις ἀντανανκλάται ἐφ' ἑαυτῆς οὕτως, ὥστε ὕφίσταται ἀφ' ἑαυτῆς, ἐνθα εἶνε συγχρόνως ὀρισμένη ὡς ἰδιαιτέρα βούλησις ὡς τοιαύτη εἶνε τὸ δίκαιον τῆς ἐξ ὑποκειμένου βουλήσεως, ἢ ἠθικότης καὶ τρίτον παρίσταται ὡς ἐνότης καὶ ἀλήθεια τῶν δύο τούτων ἀφηρημένων σημείων, ὡς ἐσκεμμένη τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα, πραγματουμένη ἐν τῇ βουλήσει, ἥτις ἀντανανκλάται τὸ μὲν ἐφ' ἑαυτῆς, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐντεῦθεν ἢ ἐλευθερία, καθ' ὅσον εἶνε ὑπόστασις τοῦ δικαίου, ὕφίσταται ἐξίσου καὶ ὡς πραγματικότης καὶ ὡς ἀνάγκη, ὅσον καὶ ὡς ὑποκειμενικὴ βούλησις. Εἶνε ἡ ἰδέα ἐν τῇ καθόλου καὶ καθ' ἑαυτὴν ὑπάρξει, ὁ κοινωνικὸς ἢ πολιτικὸς βίος, παριστάμενος ἐπίσης ὡς φυσικὸν πνεῦμα — οἰκογένεια ἐν τῇ διαίρεσει αὐτῆς καὶ ἐμφανεία — ἀστική κοινωνία, πολιτεία, ἥτις ἐν τῇ

¹ Philosophie des Rechts — Einleitung § 1—32.

ἐλευθέρῃ ἀνεξαρτησίᾳ τῶν ἰδιαιτέρων βουλήσεων εἶνε ἡ καθολικὴ καὶ ἐξ ἀντικειμένου ἐλευθέρια, καὶ ἥτις ἀποτελοῦσα τὸ συγκεκριμένον καὶ ὀργανικὸν ἐνὸς λαοῦ πνεῦμα, πραγματοποιεῖται διὰ τῶν σχέσεων τῶν πνευμάτων τῶν ἰδιαιτέρων λαῶν, εἴτε ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ἥς τὸ δίκαιον εἶνε τὸ πάντων ὕψιστον.

Δίκαιον εἶνε, κατὰ τὸν Ἑγελον, οὐχὶ τὸ ἀστικόν, ὡς ἐννοεῖται συνήθως, δίκαιον, ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ ἠθικότης, ὁ πολιτικὸς βίος, ἡ παγκόσμιος ἱστορία, ἐν τῇ σφίρα αὐτοῦ εἰσαρχόμενα καὶ πραγματούμενα¹.

Τὸ δίκαιον παρίσταται κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτοῦ ὡς ἄμεσον, ὡς ἀτομικόν, γινώσκον τὴν ἀτομικότητά του ὡς ἀπολύτως ἐλευθέραν βούλησιν· εἶνε πρόσωπον, ἔχον τὴν συνείδησιν τῆς ἐλευθέρως αὐτοῦ προσωπικότητος, ἀλλ' ἀφῆρημένης ἔτι; μὴ εὐρισκούσης ὑπόστασιν ἐν ἑαυτῇ, ἀλλ' ἐν τινι ἐξωτερικῷ πράγματι, ὅ, περ, στερούμενον βουλήσεως, οὐδὲν ἔχει δίκαιον ἀπέναντι τῆς ὑποκειμενικότητος καὶ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως τοῦ πνεύματος· ἡ πρώτη δ' αὕτη σχέση εἶνε ἡ ἰδιοκτησία.

Ἡ ἰδιοκτησία ὑφίσταται τρεῖς βαθμοὺς ἀναπτύξεως, οἵτινες εἶνε πρῶτον, ἡ κατοχὴ, ἐξωτερικὴ ὑλικὴ κατάληψις, ὅποτε ἐννοεῖται, ὅτι οὐδεὶς ἕτερος δύναται νὰ καταλάβῃ τὸ ἀπαξ καταληφθέν· δεύτερον, ἡ εἰδοποίησις, ὁ εἰδικὸς προσδιορισμὸς τῆς ἰδιοκτησίας, ὅποτε ὁ ἄνθρωπος κατὰ πρῶτον παρίσταται οὐ μόνον ὡς ἐλευθέρῃ, ἀλλὰ καὶ ὡς πραγματικῇ βούλησις, εὐρισκούσα ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ τὴν πρώτην αὐτῆς πραγματικότητα· καὶ ἐπιτέλους, ἡ σημείωσις, ἥτοι σημεῖον ἐπὶ τοῦ πράγματος, σημαῖνον ὅτι τίθησὶ τις ἐπ' αὐτοῦ τὴν βούλησίν του· αὕτη δὲ εἶνε ἡ τελειοτάτη πασῶν, διότι τὸ σημεῖον δεικνύει οὐχὶ τί εἶνε τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τί σημαίνει, ἐντεῦθεν δὲ καταδείκνυται ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῶν πραγμάτων².

Δεύτερον τὸ πρόσωπον, διακρινόμενον ἤδη ἀφ' ἑαυτοῦ, σχετίζεται πρὸς ἕτερον, ἀμφότερα δὲ ὑφίστανται ἀπέναντι ἀλλήλων μόνον ὡς ἰδιοκτῆται. Ἀλλ' ἡ καθ' ἑαυτὴν ὑφισταμένη ταυτότης αὐτῶν ὑφίσταται ὡς τοιαύτη διὰ τῆς μεταβιβάσεως τῆς ἰδιοκτησίας ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον, κοινῇ βουλήσει καὶ τηρήσει τοῦ δικαίου, διὰ τῆς συνθήκης.

Ἐν τῇ συνθήκῃ ὑφίσταται ὡς κοινὴ ἡ σχέση τῶν δύο βουλήσεων· ἀλλ' ἡ σύνθετος αὕτη βούλησις εἶνε σχετικῶς μόνον καθολικὴ, διατελεῖ δ' ἐπίσης εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν βούλησιν. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐν τῇ ὁμοφωνίᾳ ὑφίσταται τὸ δίκαιον ν' ἀπαιτήσῃ τις τὴν πραγμάτωσιν αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ αὕτη εἶνε πάλιν ἐπίσης θέμα τῆς ἰδιαιτέρας βουλήσεως, ἥτις ὡς τοιαύτη δύναται νὰ πράξῃ τὰ ἐναντία πρὸς τὸ δίκαιον· καὶ ἐντεῦθεν ἐπέρχεται ἡ ἀρνήσις, ἥτις προηγουμένως ὑφίστατο ἐν τῇ βουλήσει καθ' ἑαυτὴν, αὕτη δὲ ἡ ἀρνήσις εἶνε τὸ ἀδικον, ἡ τρίτη ἐκδήλωσις τοῦ

¹ Philosophie des Rechts § 33. ² Philosophie des Rechts § 41, 58.

δικαίου· διότι ἀμφότερα, τό τε δίκαιον καί τό μὴ δίκαιον, δὲν εἶνε δύο ξένοι ἀλλήλους ὄροι, ἀλλ' ἀποτελοῦσι δύο σημεῖα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς σχέσεως, μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ιδέας· ἐντεῦθεν δ' ἔπεται, ὅτι τὸ δίκαιον, ἄνευ τῆς ἀρνήσεως ταύτης, θὰ ἦτο ἀφρημένον μόνον δίκαιον, οὐχ' δὲ καθ' ἑαυτὸ δίκαιον¹.

Διὰ τῆς ποινῆς, διὰ τῆς τιμωροῦ δικαιοσύνης τοῦ ἀδικήματος, ἦτις εἶνε ἡ ἀρνήσις τῆς ἀρνήσεως, λαμβάνει ὑπόστασιν τὸ δίκαιον, καθ' ὅσον ἰδιαιτέρως βούλησις, ὁ δικαστὴς, κατισχύει τοῦ ἐγκλήματος διὰ τῆς ἰσχύος, ἦτις πραγματοποιῶται ἐν τῇ ἀρνήσει τῆς ὑπὸ τοῦ ἐνόχου ἀρνήσεως τοῦ δικαίου. Ἡ ποινὴ, κατευθυνόμενη κατὰ τῆς ἐλευθερίας ἢ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ προσώπου, εἶνε δικαία, ὅταν μόνον διὰ τοῦ καταναγκασμοῦ ζητεῖ νὰ ἐξαλείψῃ πρῶτον καὶ ἄμεσον καταναγκασμὸν, τὸ ἀδικημα. Ἐντεῦθεν ἀναπτύσσεται διαφορὰ μεταξὺ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς βουλήσεως. Εἶνε ἡ στιγμή, καθ' ἣν λαμβάνει τὴν ἑαυτοῦ ὑπόστασιν τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ ἀποχωρίζεται αὐτῆς, ἐρχόμενον εἰς σύγκρουσιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑποκειμενικὴ βούλησις δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ ἀφρημένῃ ταύτῃ καταστάσει, καθ' ἣν στιγμήν παρίσταται ὡς δύναμις ὑπὲρ τὸ δίκαιον· οὐδ' εὐρίσκει τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς καὶ τὴν πραγματικότητά ἐν ἑαυτῇ, ἢ μόνον ἐν τῇ ὑποστάσει τῆς λογικῆς βουλήσεως. Οὕτως ἡ ἐν τῷ ἀδικήματι καταργηθεῖσα ἀμεσότης ἄγει διὰ τῆς ποινῆς, τουτέστι διὰ τῆς ἀρνήσεως ταύτης, πρὸς τὴν κατάφασιν — πρὸς τὴν ἠθικότητα.

Ἐνταῦθα τὸ ἐλεύθερον ἄτομον, τὸ ὅποσον ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἀμέσου δικαίου εἶχεν δρισθῆ ὡς πρόσωπον, ὀρίζεται ὡς ὑποκείμενον. Ἡ ὑποκειμενικὴ βούλησις, ἦτις εἶνε ἠθικῶς ἐλευθέρα, δηλοῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν γνῶσιν τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἐν γένει, κατανοῶν τὸν σκοπὸν καὶ τὴν πρόθεσιν τῆς πράξεως, ὡς καὶ τὸ ἠθικὸν κακόν. Πᾶσα πράξις δὲν εἶνε ἠθικὴ πράξις, ἢ καθόσον συμφωνεῖ πρὸς τινὰ σκοπὸν, διότι τὸ δίκαιον τῆς ἠθικῆς βουλήσεως θέλει νὰ μὴ ἀναγνωρίζηται τι ἐν τῇ ὑπέρξει τῆς πράξεως, ἢ ὅ,τι ἐσωτερικῶς ἐσκοπεῖτο. Ὁ σκοπὸς ἀφορᾷ εἰς τὸ συγκεκριμένον μέρος, καθ' ὃ ἡ ἐξωτερικὴ βούλησις πρέπει νὰ ἦνε ἐν ἑαυτῇ ὡς ἐσωτερικὴ βούλησις, ὡς σκοπός. Τούτωντιόν, ἐν τῷ δευτέρῳ σημείῳ, πρόκειται ζήτημα περὶ τῆς προθέσεως (Absicht), δηλ. σχετικῶς πρὸς τὸ πρόσωπον, ἀξίως τῆς πράξεως. Ἐπὶ τέλους τὸ τρίτον σημεῖον ἀφορᾷ οὐ μόνον εἰς τὴν σχετικὴν ἀξίαν, ἀλλ' εἰς τὴν καθολικὴν ἀξίαν τῆς πράξεως, τουτέστιν εἰς τὸ ἀγαθόν².

Τὸ ἀγαθὸν εἶνε ἡ καθολικὴ βούλησις, ὠρισμένη ἐν ἑαυτῇ, περιλαμβάνουσα δ' ἐπίσης καὶ τὴν ἰδιαιτέραν. Ὑπάρχουσι πολλὰ ἀγαθὰ καὶ πολλὰ καθήκοντα, ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ὁποίων ἐπέρχεται ἡ διαλεκτικὴ αὐτῶν

¹ Philosophie des Rechts § 82—86.

² Philosophie des Rechts § 119.

ἔρωτος, οὗ ἕνεκα δυσχεραίνει τις, αἰσθανόμενος ἐκυτὸν ἀτελεῖσιν, ζητῶν δὲ τὴν ἐλλείπουσαν τελειότητα παρὰ τινι ἑτέρῳ ἀντιθέτῳ προσώπῳ, ἀτελεῖ ἐπίση· ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων ἀτελειῶν, εὐρισκουσῶν τὴν σύνθεσιν αὐτῶν διὰ τοῦ ἔρωτος, παράγεται ἡ οἰκογένεια, ἣτις ἀναπτύσσεται πάλιν καὶ τελειοποιεῖται τριχῶς, πρῶτον, ἐν τῷ τύπῳ τῆς ἀμέσου αὐτῆς ἐννοίας, ὡς γάμος· δεύτερον, ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ὑπόστασι, τῇ ἰδιοκτησίᾳ τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν παρεπομένων φροντίδων, καὶ τρίτον, ἐν τῇ ἀνατροφῇ τῶν τέκνων καὶ τῇ διαλύσει τῆς οἰκογενείας.

Ὁ γάμος, ἠθικὴ ὧν σχέσις, παρίστησι τὴν ἐξωτερικὴν ἐνότητα τῶν φυσικῶν γενῶν εἰς πνευματικὴν καὶ αὐτοσυνειδήτητον ἔρωτα· ὡς τοιοῦτος δὲν γίνεται ἐκ συμβάσεως, εἶνε δὲ μονογαμικός, διότι ὁ γάμος ὑποκειμενικῶς μὲν ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἰδ. αιτέρας δύο προσώπων κλίσεως, ἀντικειμενικῶς δὲ εἶνε ἐλευθέρως συγκατάθεσις τῶν προσώπων πρὸς ἀποτελέσιν ἐνὸς προσώπου, ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ γάμου παραιτοῦντος τὴν φυσικὴν αὐτοῦ προσωπικότητα· εἶνε δὲ ὁ γάμος, καὶ μάλιστα ὁ μονογαμικός, μία τῶν ἀπολύτων ἀρχῶν, ἐφ' ὧν βασιίζεται ἡ ἠθικότης τῆς κοινωνίας, καὶ οὕτως ἡ τέλεσις αὐτοῦ καταλέγεται μετὰ τῶν στιγμῶν τῆς θείας εἴτε ἠρωτικῆς θεμελιώσεως τῶν πολιτειῶν.

Πρόσωπον ἤδη ἐνιαῖον ἡ οἰκογένεια διὰ τοῦ γάμου καθιστάμενον, εὐρίσκει τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς πραγματικότητα ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ αὕτη ἔχει τὴν ὑπόστασιν τῆς οὐσιώδους προσωπικότητος μόνον ἐν τῇ παρουσίᾳ· ἡ οἰκογένεια ἔχει οὐ μόνον ἰδιοκτησίαν, ἀλλὰ, καθὼς καθολικὸν καὶ διαρκὲς πρόσωπον, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην μονίμου καὶ ἀσφαλοῦς κτήσεως, παρουσίας. Ἐν ὀνόματι τῆς ἐνότητος τῆς οἰκογενείας, ὡς νομικοῦ προσώπου ἀπέκταντι ἄλλων, παρίσταται ἀντιπρόσωπος αὐτῆς ὁ ἀνὴρ, φροντίζων περὶ πασῶν τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν ἀναγκῶν καὶ μεριμνῶν, περὶ τῆς διευθύνσεως καὶ διαχειρίσεως τῆς οἰκογενειακῆς παρουσίας· ἡ ἰδιοκτησίς εἶνε κοινὴ, οὐδὲν μέλος τῆς οἰκογενείας ἔχει ἰδιαιτέραν ἰδιοκτησίαν, ἀλλ' ἕκαστον δικαιοῦται εἰς τὸ οὐ. Ἡ ἐν τῷ γάμῳ ἐνότης τῆς οἰκογενείας ἀναπτύσσεται πληρέστερον ἐν τῇ τεκνογονίᾳ, ἐνῶ δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ ἡ ἐνότης αὕτη ἀντιπροσωπεύεται δι' ἐξωτερικοῦ τινος πράγματος, ἐν τοῖς τέκνοις ἡ ἀντιπροσωπεία αὕτη εἶνε πνευματικὴ· τὰ τέκνα δικαιοῦνται καὶ τρέφονται καὶ ν' ἀνατρέφονται ἀπὸ τῆς κοινῆς οἰκογενειακῆς παρουσίας, οἱ δὲ γοῦν δικαιοῦνται ἐπὶ τῆς ὑπηρεσίας τῶν τέκνων τῶν· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος ὅ,τι ἔχει, κέκτηται οὐχὶ ἐξ ἐνστίκτου, ἀλλ' εἶνε ἐπίκτητον, ἐντεῦθεν ἐρεῖδεται τὸ δίκαιον τοῦ τέκνου ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς· ἡ αὐτὴ δὲ ἀναλογία συμβαίνει καὶ μεταξὺ λαῶν καὶ πατριῶν κυβερνήσεων· ἀλλ' ἅμα τὰ τέκνα φθάσωσιν εἰς πλήρη ἡλικίαν, ἀρχεται ἡ ἐλευθέρως αὐτῶν προσωπικότης καὶ καθίστανται νομικὰ πρόσωπα, δυνάμενα καὶ ἔχουσι ἰδίαν παρουσίαν καὶ οἰκογένειαν.

οὕτως ἐπέρχεται ἡ διάλυσις τῆς ἀρχικῆς οἰκογενείας, ἐτέρων ἀπ' αὐτῆς σχηματιζομένων, πρὶν ἢ ἐπέλθῃ ἡ φυσικὴ, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς, διάλυσις τῆς οἰκογενείας¹.

Ἡ δικλυομένη οἰκογένεια ἀποτελεῖ τὴν φυσικὴν μετάβασιν εἰς τὴν ἀστικὴν κοινωνίαν (bürgerliche Gesellschaft), ὑπὸ πολλῶν οἰκογενειῶν ἀποτελουμένην, αὐτοτελῶν συγκεκριμένων προσώπων ἀπέναντι ἀλλήλων ὄντων. Αὕτη ἡ ἀστικὴ κοινωνία, ὡς συγκεκριμένον πρόσωπον, περιλαμβάνει πάλιν τρεῖς βαθμοὺς: α) τὴν μετολάβησιν τῶν ἀναγκῶν καὶ τὴν αὐτάρκειαν τοῦ ἀτόμου διὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, ὡς καὶ διὰ τῆς ἐργασίας καὶ ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν πάντων τῶν ἄλλων, τουτέστι τὸ σύστημα τῶν ἀναγκῶν (das system des Bedurfnisses)· β) τὴν πραγματικότητα τοῦ γενικοῦ μέρους τῆς ἐλευθερίας, τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἰδιοκτησίας διὰ τῆς δικαιοσύνης (Rechtspflege)· γ) τὴν πρόνοιαν ὑπὲρ τῶν ἐν τοῖς συστήμασιν ἐκείνοις ὑρισταμένων ἐλλείψεων καὶ τὴν φροντίδα τοῦ ἰδιαιτέρου συμφέροντος ὡς κοινοῦ διὰ τῆς ἀστυνομίας καὶ τοῦ σωματείου (Corporation). Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει πλήρες σύστημα οἰκονομικοῦ, δικαστικοῦ καὶ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς πολιτείας, κατὰ τὰ γερμανικὰ καθεστῶτα τοῦ μέσου αἰῶνος, τὴν διαίρεσιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς ἐργασίας, φρονῶν ὅτι αὕτη ἐπιφέρει τὴν εὐκολίαν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς, ἐπαναφέρει καὶ πάλιν εἰς τὴν ζωὴν τὸ σύστημα τῶν κοινωνικῶν τάξεων, τῆς ἀστυνομικῆς πολιτείας καὶ τῶν σωματείων· εἶνε ἡ ἔκθεσις τοῦ συστήματος πλήρους κυβερνητικῆς ἀντιδράσεως, ἣτις ἐπεκράτει τότε ἐν Πρωσίᾳ, μετ' ὅλας τὰς μεταρρυθμιστικὰς προσπάθειας τοῦ βαρῶνου Stein, τοῦ ἀνοίξαντος εἰς τὴν πρωσικὴν πολιτείαν τοὺς νέους ἱστορικοὺς ὀρίζοντας, δι' ὧν κατάρθωσεν αὕτη ἐν ἔτει 1814 ἀχμαλία νὰ ἐξεγερθῇ κατὰ τῆς γαλλικῆς κατακτῆσεως. Ἄλλ' ὅ,τι κατ' ἐξοχὴν ἀναπτύσσει διὰ μακρῶν, εἶνε τὸ σωματεῖον, ὁ ἀρχαῖος οὗτος γερμανικὸς θεσμὸς, τὸ ἀσφαλέστατον τῆς οἰκογενείας ἕδαφος, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν οἰκογένειαν ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν ἠθικὴν ρίζαν τῆς πολιτείας, τὴν θεμελιουμένην ἐν τῇ ἀστικῇ κοινωνίᾳ· ὅ,τι ἡ ἰερότης ἐν τῷ γάμῳ, τοῦτο ἡ τιμὴ ἐν τῷ σωματείῳ, τοῦ ὁποῖου τὴν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους κατάργησιν οἰκτεῖρει ὁ φιλόσοφος, διότι τὸ σωματεῖον δὲν εἶνε ἀποκεκλεισμένη τάξις, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ εἰς εὐρύτερον κύκλον ἀναγωγὴ μεμονωμένων συμφερόντων, εἴθια εὐρίσκουσι ταῦτα νέαν ἰσχὺν καὶ ἀξιοπρέπειαν.

Ὁ σκοπὸς τοῦ σωματείου εἶνε περιορισμένος καὶ πεπερασμένος, μὴ δυνάμενος νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς χρεῖας τῆς ἀστικῆς κοινωνίας· ἐντεῦθεν παρίσταται ἀνάγκη ἀνωτέρου βαθμοῦ, εἰς ὃν εἰσέρχεται αὕτη πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, καὶ οὗτος εἶνε ὁ τελευταῖος τῶν σταθμῶν.

¹ Philosophie des Rechts §158—181.

ἐν ᾧ ἀποκαλύπτεται τὸ πνεῦμα, ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας, ἡ τελειοτάτη ἐξέλιξις τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικότητος.

Ἡ πολιτεία εἶνε ἡ πραγμάτωσις τῆς ἠθικῆς ἰδέας, τὸ ἠθικὸν πνεῦμα, ὡς ἡ ἐναργής, αὐτόδηλος, οὐσιαστικὴ βούλησις, ἡ σκεπτομένη καὶ ἐκτελοῦσα πᾶν ὅ,τι γινώσκει· ἡ πολιτεία εἶνε τὸ ἠθικὸν σύνολον, ἡ πραγμάτωσις τῆς ἐλευθερίας, εἶνε δ' ἀπόλυτος σκοπὸς τοῦ λόγου ἡ πραγματικότης αὐτῆς· ἡ πολιτεία εἶνε τὸ πνεῦμα, τὸ ἐν τῷ κόσμῳ λαμβάνον συνείδησιν τῆς ἑαυτοῦ πραγματικότητος, ἐνῶ ἐν τῇ φύσει πραγματοποιῆται ὡς ὑπνώτερον πνεῦμα· μόνον δὲ ἐν τῇ πολιτείᾳ πράγμα τι ἐξελίσσεται, συνείδησιν ἑαυτοῦ λαμβάνον.

Ἡ πολιτεία παρίσταται ὑπὸ τούτοις τρεῖς τούτους βαθμολογικοὺς τύπους: α) ὡς ἄμεσος πραγματικότης, ὡς ἀτομικὴ πολιτεία, *πολίτευμα, ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον*. β) ὡς σχέσις μιᾶς πολιτείας πρὸς ἑτέρας τοιαύτας, ἤτοι *ἐξωτερικὸν δημόσιον (διεθνές) δίκαιον*. γ) ὡς καθολικὴ ἰδέα, ὡς γένος καὶ ἀπόλυτος δύναμις κατὰ τῶν μερικῶν πολιτειῶν, ὡς τὸ πνεῦμα τὸ πραγματοποιῆνον ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς παγκοσμίου ἱστορίας.

Πρώτη τῆς πολιτείας ἐξέλιξις εἶνε τὸ πολίτευμα, ἤτοι τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον, τὸ διέπον τὰς πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς τὴν πολιτείαν σχέσεις τῶν πολιτῶν· τὸ πολίτευμα τοῦτο εἶνε ὁ ὀργανισμὸς τῆς πολιτείας, τουτέστιν ἡ ἐξέλιξις τῆς ἰδέας αὐτῆς, ἀπ' αὐτῆς ἀπορρέουσα καὶ δι' αὐτῆς συντηρουμένη. Τὸ πολίτευμα εἶνε ἡ ὀργάνωσις τῆς πολιτείας, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ὀργανικοῦ αὐτῆς βίου, δι' οὗ καθίσταται τελεία ἀτομικότης, ἐξωτερικὴν ὑπόστασιν λαμβάνουσα· εἶνε δὲ λογικόν, διότι οὐδὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ τῆς πολιτείας, ἢ πᾶν ὅ,τι εἶνε ἐκδήλωσις τῆς λογικότητος· ἡ πολιτεία εἶνε ὁ κόσμος, ἐν τῷ πνεύματι δι' ἑαυτὸ ἐποίησεν· ἐντεῦθεν δ' ἔχει ὠρισμένον καὶ αὐθυπόστατον δρόμον. Ακαλοῦσι περὶ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ ἐν τῇ φύσει· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ πιστεύωσιν, ὅτι ὁ φυσικὸς κόσμος εἶνε τι ὑψηλότερον τοῦ πνευματικοῦ, διότι ὅσον ὑψηλότερον ἵσταται τὸ πνεῦμα ὑπὲρ τὴν φύσιν, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ πολιτεία ὑπὲρ τὸν φυσικὸν βίον· πρέπει ἄρα ἡ πολιτεία νὰ τιμᾶται ὡς θεῖον τι ἐπὶ γῆς, διότι ἐὰν δυσχερὲς εἶνε νὰ κατανοήσῃ τις τὴν φύσιν, εἶνε ἔτι μᾶλλον βεβρότερον νὰ κατανοήσῃ τὴν πολιτείαν.

Ἡ πολιτεία διακρίνεται τριχῶς: ὡς *νομοθετικὴ ἐξουσία*, ὡς *κυβερνητικὴ ἢ ἐκτελεστικὴ* καὶ ὡς *ἡγεμονικὴ*, ὡς ἡ τελευταία τῆς βουλήσεως ἐκδήλωσις, ἐν ἧ αἱ διάφοροι ἐξουσίαι συναντῶνται πρὸς ἀτομικὴν ἐνότητα, ἧτις εἶνε ἡ κορυφή καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ὅλου· αὕτη δὲ εἶνε ἡ *συνταγματικὴ μοναρχία*.

Ἡ ἀρχαία διαίρεσις τῶν πολιτευμάτων εἰς *μοναρχικὰ, ἀριστοκρατικὰ* καὶ *δημοκρατικὰ* ἦτο ἀληθῆς διὰ τὰς περιστάσεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἀλλὰ σήμερον, ὅποτε ἡ ἀρχὴ τῆς νέας κοινωνίας εἶνε ἐν γένει ἡ ἐλευθερία

τοῦ ὑποκειμένου, ἀπαντᾷ δὲ τὰ οὐσιώδη μέρη, τὰ ὑπάρχοντα ἐν τῇ πνευματικῇ ὁλότητι, ἀναπτύσσονται ἐξίσου, δὲν ἰσχύει ἡ διαίρεσις αὕτη. Ἐντεῦθεν ὀρμώμενός τις, μόλις δύναται νὰ θέσῃ τὸ σχολαῖον ζήτημα, ποῖον τὸ κάλλιστον τῶν πολιτευμάτων; δύναται τις μόνον νὰ εἴπῃ, ὅτι οἱ τύποι πάντων τῶν πολιτευμάτων εἶνε μονομερεῖς, μὴ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθέρως ὑποκειμενικότητος, οὔτε ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν τέλειον λόγον· τοῦτο δ' ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς πολιτείας εἰς συνταγματικὴν μοναρχίαν, ἥτις εἶνε ἡ τελειοτάτη πολιτικὴ ἐκδηλώσις τῶν νεωτέρων χρόνων, τὸ πληρέστερον κατασκευασμὸς τῆς νεωτέρας ἱστορίας, διότι ἐν αὐτῇ ἀπαντᾷ τὰ στοιχεῖα τῆς πολιτείας, εὐρίσκουσι τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὴν τελείαν ὀργανικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν.

Τὸ πολίτευμα εἶνε προῖον τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ, ἔργον τῶν αἰώνων, πόρισμα τῆς ἱστορικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνὸς ἔθνους ἀναπτύξεως· ἡ ἀρχὴ αὕτη ὀφείλεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἱστορικὴν σχολὴν, μαχομένην κατὰ τῶν θεωριῶν τῆς κοινωνικῆς συνθήκης καὶ τῆς ἐκ τοῦ προτέρου συντάξεως τοῦ πολιτεύματος· ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἐπλατήθη, ἀποδοῦσα τὴν ἱστορικὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος ὡς ἐξ ἐνστίχτου τελουμένην, ἀνευ ὀριστημένης ἀρχῆς καθολικῆς, διεπούσης αὐτήν, ἐπιπτὴν εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, μηδεμίαν παρεχούσῃν προσοχὴν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν λαῶν, θαυμασιζούσῃ τὴν ἀκατάπαυστον κίνησιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἐπαναστάσεις ἀνευ σκοποῦ καὶ ἐλάττους στείρας περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν πολιτικῶν κοινωνικῶν θεωρίας. Ὁ Ἐγγελοῦς πλησιάζει μᾶλλον πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ἀναγνωρίζει τὴν σημασίαν τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ πνεύματος τελούτος διὰ τῆς πολιτείας τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀποστολήν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα δὲν ἀποκαλύπτεται ἀμέσως τέλειον, ὑφίσταται διαφόρους κρίσεις, ποικίλους βαθμοὺς ἀναπτύξεως, ἀνυπόλογως τῶν ὁποίων διχμορφοῦται καὶ τὸ πολίτευμα ἐνὸς λαοῦ. Ἐκαστος λαὸς ἔχει τὸ πολίτευμα, τὸ ὁποῖον προσήκει αὐτῷ, καὶ τὸ ὁποῖον πρέπει ἐν ὅλαις τοῖς σχέσεσιν αὐτοῦ νὰ πληρῶται ὑπὸ τῆς πολιτείας. Τὸ πολίτευμα εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας αἰώνων, ἡ ἰδέα καὶ ἡ συνείδησις τοῦ λόγου, καθ' ὅσον αὕτη ἀναπτύσσεται παρὰ τινι λαῷ· ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι οὐδὲν πολίτευμα δημιουργεῖται ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου. Ὁ λαὸς πρέπει νὰ ἔχη ἐν τῷ πολιτεύματι τὸ αἶθρημα τοῦ δικαίου καὶ τῆς καταστάσεως αὐτοῦ, ἄλλως δύναται μὲν τὸ πολίτευμα νὰ ὑφίσταται ἐξωτερικῶς, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχει ἐσωτερικὴν ἀξίαν καὶ σημασίαν. Βεβαίως δύναται τις καθ' ἑαυτόν νὰ αἰσθάνηται τὴν ἀνάγκην κρείττονός τινος πολιτεύματος, ἀλλὰ διαφέρει πολὺ, ὥστε ἀπαντὸ πλῆθος νὰ κατέχηται ὑπὸ τοιαύτης σκέψεως, τοῦτο δ' ἐπέρχεται βραδύτερον. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἠθικότητος κατ' ἀνάγκην ἐγεννήθη παρὰ τῷ

Σωκράτει ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπῆρτεῖτο χρόνος, ὅπως αὕτη καταστῆ καθολικὴ αὐτοσυνειδησίᾳ¹.

Σὺν τῇ ἀρνήσει τῆς ἐκ τοῦ προτέρου δημιουργίης τοῦ πολιτεύματος, ὁ Ἐγγελος ἀρνεῖται συνεπῶς καὶ τὴν ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῆς βουλήσεως, δημιουργούτης τὴν πολιτείαν, ἐννοίαν τῆς κυριαρχίης τοῦ λαοῦ. Αὕτη δύναται νὰ ρηθῆ ἀπλῶς ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοτελείας τοῦ λαοῦ, ἀποτελοῦντος ἰδίαν πολιτείαν. Καὶ δύναται τις μὲν περὶ τῆς ἐσωτερικῆς λαλῶν κυριαρχίης, νὰ εἴπῃ ὅτι αὕτη ἐδρεύει ἐν τῷ λαῷ, ὅταν λαλῆ περὶ τοῦ ὅλου, ἀλλὰ κυριαρχίη τοῦ λαοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παρὰ τῷ μονάρχῃ ὑφισταμένην κυριαρχίην, κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν νεωτέρων χρόνων, εἶνε ἀτακτος σκέψις, βραχίζομένη ἐπὶ τῆς συγκεχυμένης τοῦ λαοῦ ἐννοίας. Ὁ Μονάρχης εἶνε ἡ πληρεστέρη ἐκδήλωσις καὶ παρῆστασις τῆς τοῦ λαοῦ κυριαρχίης. Λαὸς ἄνευ μονάρχου καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ ἀνγκυκλίως καὶ ἀμέτῳ συνθεομένης ὀργανώσεως τοῦ ὅλου, εἶε ἀμορφος σωρὸς, οὐδεμίαν πολιτείαν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ὑφιστάμενα, οἷα εἶνε ἡ κυριαρχία, ἡ κυβέρνησις, τὰ δικαστήρια, αἱ τάξεις καὶ τὰ παρεπόμενα.

Ἡ κυριαρχία δὲν ἐμφανίζεται μόνον ὡς ἐσωτερικὴ ὑπόστασις τῆς πολιτείας· ὑπάρχει ἐπίτης καὶ ἐξωτερικὴ κυριαρχία, ἐμφανιζομένης τῆς πολιτείας ὡς αὐτοτελοῦς καὶ αὐτονόμου ἀτομικότητος ἀπέναντι ἐτέρων ἀυθυποστῆτων πολιτειῶν. Ἐντεῦθεν δικαιοῦται νὰ διεκδικῆ τὴν ἀτομικότητα ταύτην καὶ αὐτονομίαν κατὰ πάσης ἀποπειρῆς ἐχθρικής παρεμβάσεως, ὅθεν καὶ ἡ ἠθικὴ στιγμή τοῦ πολέμου, ὅστις δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀπόλυτον κακόν, ἀλλ' ὡς ἀνάγκη, ἔχουσα τὴν ὑπόστασιν φυσικῆς δυνάμεως. Ὁ πόλεμος συντείνει εἰς τὴν ἠθικὴν ὑγείαν τῶν λαῶν, ὡς ἡ κίνησις τῶν ἀνέμων κωλύει τὴν θάλασσαν ἀπὸ τῆς σήψεως, εἰς τὴν ἠθελε ρίψει αὐτὴν διαρκῆς γαλήνη, ὅπως καὶ τοῦ λαοῦ διαρκῆς ἢ αἰωνία εἰρήνη. Οἱ λαοὶ ἐξέρχονται ἀπὸ τῶν πολέμων οὐ μόνον ἰσχυρότεροι, ἀλλ' ἐπίσης ἔθνη, ἅτινα εἶνε ταρχώδη, κερδαίνουσι δι' ἐξωτερικῶν πολέμων γαλήνην ἐν τῷ ἐσωτερικῷ. Διὰ τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ πολέμου, ἥτις ἦτο ἡ ἀρχούσα θεωρία τῆς πρωσικῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς θεμελιώσεως τῆς μοναρχίας, καὶ ἥς τὰ ἀποτελέσματα πρόκεινται σήμερον πασιφανῆ, ἡ γερμανικὴ συνειδησις ἐτάραττε τὰ ἰδεολογικὰ περὶ αἰωνίας εἰρήνης ἀκείρα τοῦ Καντίου καὶ τοῦ Φίχτου, γονυπετοῦντα πρὸ τοῦ νέου ἱστορικοῦ εἰδώλου τοῦ Ἐγγελου. Ἡ θεωρία αὕτη ἦτο ἡ ἀποθέωσις τῆς βίας καὶ τῆς ἰσχύος, ἐπὶ ὀλιγωρίᾳ τῆς αἰωνίας δικαιοσύνης. Ἡ Γερμανία τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης ἀνεμιμνήσκετο τῶν παλαιῶν αὐτῆς θεῶν, οἵτινες ἀπὸ πολλῶν αἰώνων ἀπέκειντο ἐν τῇ μυθικῇ Βαλχάλλᾳ, καὶ οὗς ἐξώρχιζεν ἐκ νέου ἀπὸ τοῦ ὕπνου ἡ διζλεκτικὴ ἰδεολογία τοῦ Τεύτονος φιλοσόφου.

¹ Rechts philosophie]§ 274.